Materiallar to’plami · Conference Proceedings

TIL, TARJIMA VA TA’LIM: GLOBAL KOMMUNIKATSIYA VA RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA YANGI YONDASHUVLAR

03 October 2026

UDK 378

TIL O‘QITISH METODIKASI VA RAQAMLI PEDAGOGIKA

TURLI BILIM DARAJASIGA EGA BO‘LGAN TALABALAR BILAN NEMIS TILI DARSLARIDA XATOLARNI KORREKSIYA QILISHNING DIFFERENSIAL METODIKASI

Ozodaxon Xasanova*

Farg’ona davlat universiteti

✉ xasanovaozoda51@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada turli bilim darajasiga ega bo‘lgan talabalar bilan nemis tili darslarini tashkil etish jarayonida yuzaga keladigan lingvistik xatolarni korreksiya qilishning differensial metodikasi yoritiladi. Xatolarni to‘g‘rilashda talabaning individual til kompetensiyasi, o‘zlashtirish sur’ati, psixologik xususiyatlari va metakognitiv tayyorgarligini hisobga olish zarurati asoslanadi. Maqolada bevosita va bilvosita korreksiya, o‘z-o‘zini tuzatish, o‘zaro baholash, metalingvistik fikr-mulohaza hamda raqamli vositalardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, A1–A2, B1–B2 va C1 darajadagi talabalar uchun xatolarni tuzatishning bosqichma-bosqich metodik modeli taklif etiladi.

Kalit so‘zlar

nemis tili, xatolarni korreksiya qilish, differensial ta’lim, turli bilim darajalari, metakognitiv kompetentlik, korrektiv fikr-mulohaza, o‘z-o‘zini tuzatish, kommunikativ kompetensiya.

DOI: 10.5281/zenodo.23277886

Kirish

Zamonaviy oliy ta’lim tizimida chet tillarini, xususan, nemis tilini o‘qitish jarayonida talabalar bilim darajasining bir xil emasligi muhim metodik muammolardan biri hisoblanadi. Bir akademik guruh tarkibida nemis tilini maktab davridan boshlab o‘rgangan, til kurslarida tahsil olgan yoki universitetda ilk bor o‘rganayotgan talabalar uchrashi mumkin. Bunday sharoitda barcha talabalarga nisbatan bir xil xatolarni to‘g‘rilash strategiyasidan foydalanish kutilgan pedagogik natijani bermasligi mumkin [4].

Xatolarni korreksiya qilish chet tilini o‘rgatishning ajralmas qismi bo‘lib, uning asosiy vazifasi faqat noto‘g‘ri shaklni to‘g‘ri variant bilan almashtirish emas, balki talabaning xato sababini anglashiga, til birliklaridan ongli foydalanishiga va kelgusida mustaqil ravishda o‘z faoliyatini nazorat qilishiga yordam berishdan iborat.

Nemis tilini o‘qitish bo‘yicha tadqiqotlarda o‘qituvchi va tengdoshlar tomonidan beriladigan og‘zaki korrektiv fikr-mulohazaning ta’siri, yozma xatolarni tuzatish usullari va metakognitiv yondashuvning samaradorligi alohida o‘rganilgan.

Shu nuqtayi nazardan, xatolarni korreksiya qilish metodikasini talabalarning individual bilim darajasiga moslashtirish nemis tili ta’limining sifatini oshirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik shart sifatida namoyon bo‘ladi.

Muammoning ilmiy-nazariy asoslari

Xatolarni korreksiya qilish tushunchasi

Chet tilini o‘zlashtirish jarayonida xato – bu o‘rganuvchining til tizimi haqidagi bilimlari, mavjud lingvistik tajribasi yoki kommunikativ vaziyatni anglashidagi nomuvofiqlik natijasida yuzaga keladigan til birligining me’yoriy shakldan chetlanishidir.

Nemis tilini o‘rganishda xatolar quyidagi asosiy guruhlarga ajratilishi mumkin:

Jadval 1

Xatolar turlari

Xato turi	Misol	To‘g‘ri variant
Grammatik	Ich habe gegangen.	Ich bin gegangen.
So‘z tartibi	Ich heute gehe zur Uni.	Ich gehe heute zur Uni.
Artikllardan foydalanish	Ich habe ein Buch.	Kontekstga qarab to‘g‘ri bo‘lishi mumkin; artikl tanlovi kontekst bilan baholanadi.
Leksik	Ich mache einen Fehler?	Ich mache einen Fehler.
Fonetik	ich tovushining noto‘g‘ri talaffuzi	[ıç]
Imlo	Fremdsprache o‘rniga Fremdspracheni noto‘g‘ri yozish	Fremdsprache
Pragmatik	Vaziyatga mos bo‘lmagan murojaat shakli	Vaziyatga mos rasmiy yoki norasmiy shakl

Biroq barcha xatolarni bir xil darajada va bir xil vaqtda tuzatish maqsadga muvofiq emas. O‘qituvchi xatoning kommunikativ ahamiyati, takrorlanish chastotasi, o‘rganilayotgan mavzuga aloqadorligi va talabaning bilim darajasini hisobga olishi kerak.

Differensial yondashuvning mohiyati

Differensial yondashuv – ta’lim mazmuni, topshiriqlar murakkabligi, o‘qitish usullari va baholash mezonlarini talabalarning individual imkoniyatlari hamda tayyorgarlik darajasiga moslashtirishga asoslangan pedagogik yondashuvdir [3].

Nemis tili darslarida bu yondashuv quyidagi tamoyillarga tayanadi:

1. Talabaning boshlang‘ich bilim darajasini aniqlash.
2. Xatolarni individual va guruhiy xususiyatlar asosida tahlil qilish.
3. Bir xil xatoga nisbatan turli darajadagi yordam ko‘rsatish.
4. Talabani bosqichma-bosqich mustaqil korreksiyaga yo‘naltirish.
5. Xatoni jazolash vositasi emas, o‘rganish imkoniyati sifatida talqin qilish.

Turli bilim darajasiga ega talabalar bilan xatolarni tuzatish strategiyalari

Boshlang‘ich darajadagi talabalar (A1–A2)

Boshlang‘ich darajadagi talabalar ko‘pincha grammatik qoidalarni hali to‘liq o‘zlashtirmagan, so‘z boyligi cheklangan va nemis tilida erkin fikr bildirishga psixologik jihatdan qiynaladigan bo‘lishi mumkin.

Bu bosqichda xatolarni tuzatish quyidagi xususiyatlarga ega bo‘lishi lozim:

- To‘g‘ri variantni aniq va tushunarli ko‘rsatish.
- Qisqa, sodda izohlardan foydalanish.
- Vizual tayanchlar: rangli belgilar, jadvallar, namunaviy gaplar.
- Bir vaqtning o‘zida ortiqcha xatolar bilan talabani yuklamaslik.
- O‘z-o‘zini tuzatishga oddiy savollar orqali yo‘naltirish.

Misol:

Talaba:

Ich gehen zur Universität.

O‘qituvchi:

Ich … zur Universität. Qaysi fe’l shakli ich bilan ishlatiladi?

Talaba:

Ich gehe zur Universität.

Bu usul talabaga to‘g‘ri shaklni mustaqil topish imkonini beradi, biroq zarur hollarda o‘qituvchi bevosita yordam ko‘rsatadi.

O‘rta darajadagi talabalar (B1–B2)

B1–B2 darajadagi talabalar asosiy grammatik qoidalarni bilsalar-da, murakkab sintaktik tuzilmalar, fe’l boshqaruvi, bog‘lovchilar, predloglar va kommunikativ vaziyatlarda xatolarga yo‘l qo‘yishlari mumkin.

Ushbu bosqichda quyidagi metodlar samarali:

- Metalingvistik savollar.
- Xatoni kodlash.
- Juftlikda o‘zaro tekshirish.
- Xatolarni tasniflash.
- O‘z-o‘zini tahrirlash.
- Kommunikativ topshiriqdan keyingi refleksiya.

Misol:
Talaba:
Obwohl ich bin müde, gehe ich zur Arbeit.
O‘qituvchi:
Prüfe die Wortstellung nach “obwohl„.
Talaba gap tuzilishini qayta ko‘rib chiqadi:
Obwohl ich müde bin, gehe ich zur Arbeit.
Bu yerda o‘qituvchi tayyor javob bermaydi, balki talabaning grammatik bilimini faollashtiradi.

Yuqori darajadagi talabalar (C1 va undan yuqori)

Yuqori darajadagi talabalar bilan ishlashda xatolarni tuzatish faqat grammatik to‘g‘rilik bilan chegaralanmasligi kerak. Bunda uslubiy aniqlik, akademik nutq, pragmatik moslik, leksik kollokatsiyalar va fikrning mantiqiy izchilligi ham hisobga olinadi.

Ushbu darajada quyidagilarga e’tibor qaratiladi:

- Talabaning o‘z xatosini mustaqil aniqlashi.
- Bir necha muqobil ifodalarni solishtirishi.
- Nutqning uslubiy va pragmatik mosligini baholashi.
- O‘z tanlovini lingvistik dalillar bilan asoslay olishi.
- Xatolarni shaxsiy rivojlanish portfeli orqali monitoring qilishi.

Misol:
Talaba:
Diese Maßnahme spielt eine wichtige Rolle bei der Verbesserung der Bildungsqualität.
O‘qituvchi:
Achte auf die Reaktion der Präposition und den Kasus.
Talaba:
Diese Maßnahme spielt eine wichtige Rolle bei der Verbesserung der Bildungsqualität.
Keyingi bosqichda talaba eine entscheidende Rolle spielen, zur Verbesserung beitragen kabi muqobil ifodalarni ham o‘rganishi mumkin.

Xatolarni korreksiya qilishning metodik modeli

Turli bilim darajasiga ega talabalar bilan ishlash uchun quyidagi besh bosqichli modelni taklif etish mumkin.

Differensial korreksiya modeli

1-bosqich. Diagnostika
Talabaning bilim darajasi va tipik xatolarini aniqlash.
2-bosqich. Xatoni tasniflash
Grammatik, leksik, fonetik, sintaktik va pragmatik xatolarni ajratish.
3-bosqich. Darajaga mos fikr-mulohaza
Bevosita ko‘rsatma, savol, kod yoki mustaqil tahlil.
4-bosqich. Qayta ishlash
Talaba xatosini tuzatadi va o‘xshash topshiriqda qo‘llaydi.
5-bosqich. Metakognitiv refleksiya
Talaba xato sababini, tuzatish strategiyasini va keyingi harakatini belgilaydi.

Ushbu modelning o‘ziga xosligi shundaki, xatoni tuzatish jarayoni o‘qituvchi faoliyatidan talabaning mustaqil nazorat faoliyatiga bosqichma-bosqich o‘tadi.

Jadval 2

Korrektiv fikr-mulohaza shakllarining darajaga mos qo’llanilishi

Korreksiya turi	A1–A2	B1–B2	C1
Bevosita tuzatish	Ko‘p hollarda	Zaruratda	Kam hollarda
Qayta ifodalash (recast)	Samarali	Samarali	Kontekstga bog‘liq
Yo‘naltiruvchi savol	Sodda shaklda	Faol qo‘llanadi	Tahliliy shaklda
Metalingvistik izoh	Qisqa	Batafsilroq	Chuqur va kontekstual
Tengdoshlar fikr-mulohazasi	O‘qituvchi nazorati ostida	Juftlik va guruhlarda	Mustaqil tahlil bilan
O‘z-o‘zini tuzatish	Qo‘llab-quvvatlash bilan	Asosiy metodlardan biri	Yetakchi metod
Xatolar portfeli	Oddiy ro‘yxat	Tasniflangan daftar	Reflektiv tahlil

Nemis tili sinflarida o‘tkazilgan tadqiqotlar tengdoshlar tomonidan beriladigan korrektiv fikr-mulohaza grammatik aniqlikni rivojlantirishga yordam berishi mumkinligini ko‘rsatgan. Xususan, Sippel va Jackson tadqiqotida nemis tilining Perfekt zamonini o‘rganayotgan talabalar ishtirok etgan [1].

Metakognitiv yondashuv asosida xatolarni tuzatish

Metakognitiv yondashuv talabaning o‘z bilimi, o‘rganish strategiyalari, xatolari va fikrlash jarayonini anglash hamda nazorat qilish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan.

Xatolarni tuzatishda metakognitiv yondashuv quyidagi savollar orqali amalga oshirilishi mumkin:

- Men qaysi xatoga yo‘l qo‘ydim?
- Xato nima sababdan yuzaga keldi?
- Qaysi grammatik yoki leksik qoidani qo‘llashda qiynaldim?
- Ushbu xatoni mustaqil tuzatish uchun qanday strategiyadan foydalanaman?
- Keyingi safar bunday xatoga yo‘l qo‘ymaslik uchun nima qilaman?

Ilmiy tadqiqotlar korrektiv fikr-mulohazani metakognitiv ta’lim bilan birlashtirish ayrim sharoitlarda uning samaradorligini oshirishi mumkinligini ko‘rsatadi. Bu esa xatoni shunchaki tuzatishdan ko‘ra, uning sababini anglashga yo‘naltirilgan metodikaning muhimligini ko‘rsatadi.

7. Yozma nutqdagi xatolarni differensial korreksiya qilish

Nemis tilini o‘qitishda yozma topshiriqlar talabaning grammatik, leksik, sintaktik va uslubiy kompetensiyasini aniqlash uchun muhim vositadir.

Yozma ishlarni tekshirishda quyidagi korreksiya usullaridan foydalanish mumkin:

1. Bevosita korreksiya – o‘qituvchi noto‘g‘ri shaklni to‘g‘ri variant bilan almashtiradi.
2. Kodlangan korreksiya – xatoning turi maxsus belgi bilan ko‘rsatiladi.
3. Kodlanmagan bilvosita korreksiya – xato belgilanadi, ammo to‘g‘ri javob berilmaydi.
4. O‘zaro tahrirlash – talabalar bir-birining ishlarini tekshiradilar.
5. Qayta yozish – talaba o‘z matnini tahlil qilib, tuzatilgan variantni yaratadi.

Nina Vyatkina tomonidan boshlang‘ich darajadagi nemis tili talabalarining yozma ishlarida o‘tkazilgan tadqiqotda bevosita, kodlangan va kodlanmagan yozma korrektiv fikr-mulohaza shakllari o‘rganilgan [2]. Natijalar yozma ishlarni qayta tahrirlash jarayoni muhimligini ko‘rsatgan.

Amaliy topshiriq: Fehlerdetektiv

Talabalarga quyidagi matn beriladi:

Gestern ich habe in die Bibliothek gegangen. Dort habe ich viele interessante Buch gelesen.

A1–A2 daraja:

Xatolarni toping va o‘qituvchi taqdim etgan variantlar yordamida tuzating.

B1–B2 daraja:

Xatolarni grammatik kodlar orqali aniqlang va qoidani izohlang.

C1 daraja:

Matnni grammatik jihatdan tuzating, so‘ng uni uslubiy va leksik jihatdan boyiting.

8. Raqamli vositalardan foydalanish

Raqamli texnologiyalar xatolarni aniqlash, qayta ishlash va individual o‘quv traektoriyasini shakllantirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Nemis tilini o‘rganishda quyidagi vositalardan foydalanish mumkin:

- Interaktiv grammatik testlar.

- Raqamli xatolar jurnali.
- Avtomatlashtirilgan yozma fikr-mulohaza tizimlari.
- Onlayn lug‘atlar va korpuslar.
- Quizlet asosidagi xato-to‘g‘ri variant kartochkalari.
- AI yordamida xato tahlili va qayta yozish topshiriqlari.

Nemis tilini o‘rganishda kompyuter yordamidagi ta’lim tizimlari orqali metalingvistik fikr-mulohaza va takroriy mashqlarni qo‘llash ham tadqiq etilgan.

Biroq raqamli vositalar o‘qituvchining metodik qarorini to‘liq almashtirmasligi kerak. Ular xatoni aniqlashda yordamchi vosita bo‘lib, yakuniy pedagogik izoh va talabaning individual ehtiyojlarini hisobga olish o‘qituvchi zimmasida qoladi [5].

9. Metodik tavsiyalar

Turli bilim darajasiga ega bo‘lgan talabalar bilan nemis tili darslarida xatolarni samarali korreksiya qilish uchun quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

1. Har bir semestr boshida diagnostik topshiriqlar orqali talabalarning til kompetensiyasini aniqlash.
2. Talabalarni faqat umumiy til darajasiga ko‘ra emas, balki muayyan kompetensiyalar bo‘yicha ham guruhlash.
3. Xatolarni tuzatishda barcha xatolarni bir vaqtning o‘zida emas, eng muhim va o‘rganilayotgan mavzuga aloqador xatolarni tanlab korreksiya qilish.
4. Boshlang‘ich darajada aniq va qo‘llab-quvvatlovchi, yuqori darajalarda esa mustaqil tahlilga yo‘naltiruvchi fikr-mulohazadan foydalanish.
5. Talabalarni xatolar jurnalini yuritishga o‘rgatish.
6. Tengdoshlar tomonidan fikr-mulohaza berish qoidalarini oldindan tushuntirish.
7. Har bir tuzatilgan xatoni qayta qo‘llashga imkon beruvchi kommunikativ topshiriq tashkil etish.
8. Xatolarni baholashda talabaning rivojlanish dinamikasini hisobga olish.

Xulosa

Turli bilim darajasiga ega bo‘lgan talabalar bilan nemis tili darslarida xatolarni korreksiya qilish differensial, kommunikativ va metakognitiv yondashuvlarni uyg‘unlashtirishni talab etadi. Xatoni faqat noto‘g‘ri javob sifatida baholash emas, balki o‘rganish jarayonining tabiiy va rivojlantiruvchi komponenti sifatida talqin qilish ta’lim samaradorligini oshirishi mumkin.

Tadqiqotlar ko‘rsatishicha, korrektiv fikr-mulohazaning samaradorligi uning turi, til materiali, talabaning tayyorgarlik darajasi va o‘qitish sharoitiga bog‘liq.

Shu sababli nemis tili o‘qituvchisi xatolarni tuzatishda yagona universal usulga emas, balki talabaning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan, bosqichma-bosqich mustaqil korreksiyaga olib boruvchi metodik tizimga tayanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Sippel, L., & Jackson, C. N. (2015). Teacher vs. Peer Oral Corrective Feedback in the German Language Classroom. Foreign Language Annals, 48(4), 688–705.

[2] Vyatkina, N. (2010). The Effectiveness of Written Corrective Feedback in Teaching Beginning German. Foreign Language Annals, 43(4), 671–689.

[3] Sato, M., & Loewen, S. (2018). Metacognitive Instruction Enhances the Effectiveness of Corrective Feedback: Variable Effects of Feedback Types and Linguistic Targets. Language Learning, 68(2), 507–545.

[4] Heift, T. (2019). A Longitudinal Observation of Technology-Mediated Feedback for L2 Learners of German. ITL – International Journal of Applied Linguistics, 170(2), 154–179.

[5] Lochtman, K. (2002). Oral Corrective Feedback in the Foreign Language Classroom: How It Affects Interaction in Analytic Foreign Language Teaching. International Journal of Educational Research, 37(3–4), 271–283.